

Dr. Božidar Debenjak

O NAČELIH SLOVENSKE TEMELJNE IZDAJE DEL MARXA IN ENGELSA

Pri snovanju slovenske izdaje del Marxa in Engelsa sta bila na izbiro dva diametralno nasprotna tipa. Eno je tip kronološke izdaje, se pravi izdaje, ki sledi delom točno po njihovem časovnem zaporedju, brez ozira na zvrst, medsebojno povezavo in druge kazalce, in ločuje samo dve zvrsti v dveh različnih razdelkih, namreč napisana dela (natisnjena in rokopise) na eni strani, na drugi strani pa pisma. Drugi model, temu nasproten, pa je model, ki strogo upošteva zvrstnost pisanja in dela združuje v tematske celote. Pri tem upošteva znotraj tematskih celot kronologijo, toda kronologija je drugi kriterij, za kriterijem zvrstnosti.

Pri pregledovanju dosedanjih tujih in jugoslovanskih izdaj se je pokazalo, da so se te izdaje nedosledno odločale med navedenima tipoma, zakaj začeni od prve MEGA, nadaljujoč z Marx-Engels Werke in z novo MEGA, prav tako srbohrvaška Dela, so izvzele iz kronologije samo en del kritike politične ekonomije in ga obravnavale kot posebno celoto; najbolj ostro in dosledno druga MEGA, pa še ta začinja šele z Grundrisse in od Grundrisse naprej potegne to tematsko linijo; obenem pa so zlasti velike izdaje, kot sta MEGA¹ in MEGA², tudi skušale ločevati napisana dela od fragmentov, razsutih po ekscerptnih zvezkih, ena bolj, druga manj dosledno. Vsekakor pa je bila kritika politične ekonomije edina linija pisanja, ki so jo izvzemali iz celote, se pravi ločevali od drugih tematskih linij in zvrsti. Med upoštevanja vrednimi je posebej treba omeniti novinarski članek (Marxov novinarski opus obsega več debelih knjig, zlasti je tu pomembno poleg Rheinische in Neue Rheinische Zeitung njegovo dolgoletno sodelovanje pri New York Daily Tribune, sodeloval pa je tudi pri mnogih drugih glasilih). Potem so tu

aktualni posegi v politične boje v delavskem gibanju, vključno s programskimi dokumenti in kritikami napisanih programskih dokumentov. Potem so tu izredno obsežna etnološka raziskovanja, kot jih imenujemo z ne najboljšim izrazom, se pravi, raziskovanja tistega obdobja produkcije, ki je pred kapitalistično, pa tudi mimo fevdalne, ali pa ki obstaja vzporedno s kapitalistično, kot neistočasni element produkcije, podrejen kapitalističnemu načinu produkcije. Potem so tu zelo obsežna zgodovinska raziskovanja, raziskovanja socialne in politične zgodovine mnogih narodov, kjer sta Marx in Engels zapustila velike gore izpiskov iz takratne literature in jih obenem bogato komentirala. To so samo nekatere glavne tematske zvrsti; ob robu lahko omenimo tudi takšna delovanja, ki tudi niso bila nepomembna, kot recimo Marxovo ukvarjanje z matematiko, ali pa Engelsovo, pa tudi Marxovo, nikakor ne zanemarljivo ukvarjanje, enkrat z naravoslovjem in drugič s tehnologijo. To so prav tako pomembni deli njunega opusa, ki enako terjajo posebno obravnavo, sklenjeno, povezano, po zvrsti, po smeri, po tematici. Vse to je fundus, ki ga je potem treba razporediti in izdelati načrt, kako bi se ta vsa zelo pomembna vprašanja, ki morajo biti predstavljena sodobnemu bralcu v kvalificiranem prikazu, pojavila v slovenski izdaji.

Kaj se pravi kvalificiran prikaz? S tem mislimo prikaz, v katerem misel Marxa in Engelsa ne bo falsificirana, ne bo okleščena, ne da bi pri tem sužnjevali predstavi o filološko absolutno popolni izdaji; saj bo morala biti naša izdaja kljub vsemu selekcija. V to selekcijo morajo priti vsa bistvena dela, zajete morajo biti vse bistvene misli, se pravi, da ta selekcija ne bo smela biti ozka, ne bo smela biti omejujoča, temveč da bo morala ugotoviti, katera so tista mejna, obrobna vprašanja in dela, ki jih vsaj začasno ali pa za stalno ne bo sprejela. Skratka, izdaja mora biti takšna, da bo dala kvalificiran, celovit prikaz, celovito za-

jetje vseh tistih bistvenih, velikih, pomembnih teoretskih prispevkov, ki sta jih Marx in Engels oblikovala na vseh tistih številnih področjih svojega delovanja.

Slovenska izdaja seveda ne bo mogla biti kompletna. Zato so naše sile premajhne. Toda ta nekompletnost ne sme biti neka ostra selektivnost, s katero bi se vnaprej odrekli nekaterim Marxovih in Engelsovih delom, temveč naj bo ta nekompletnost rajši v tem, da odločitev o prezentaciji nekaterih del in nekaterih sestavin Marxovega in Engelsovega opusa odložimo na kasnejši čas, da pa v okviru tematskih celot, ki jih zajemamo, skušamo čim zvesteje in čim celoviteje prikazati Marxovo in Engelsovo raziskovanje. Tista dela, ki bodo zajeta v slovenski izdaji, morajo biti prikazana korektno, se pravi, opravljena mora biti vsa tekstna kritika in tekstna analiza, ki se mora s svojim rezultatom kazati na besedilu. Se pravi, besedilo mora biti prečiščeno, izdaja mora biti v tem smislu temeljna, takšna, da iz nje lahko potem nenehno črpajo, brez prehudega napora, tako imenovane popularne izdaje, se pravi izdaje z množičnimi nakladi, ki to besedilo temeljne izdaje samo v najnujnejših potezah nekoliko poenostavijo, tako da ga razbremenijo dela variant, dela komentarja, namesto tega dajejo bolj uvajajoče komentarje, skratka, izhajajo iz drugačnega stanja vednosti, kot pa ga predpostavljamo pri bralcu temeljne izdaje.

I.

Kriteriji selekcije

Ko imamo v mislih obseg slovenske izdaje, se pravi dobrih 50 zvezkov (pri čemer računamo seveda na daljšo dobo priprave, po potrebi tudi 20 let za dovršitev izdaje), se nam vsiljuje kot primerjava najprej izdaja, ki je vzporedno izšla v SZ in nekoliko predrugačena v Vzhodni Nemčiji,

to je izdaja Marx-Engels Werke, oz. druga izdaja del v ruščini. Ta izdaja je imela neko ideološko napako, ki jo je kasneje skušala popraviti. Namreč, izredno mačehovsko se je obnašala do t.im. zgodnjih del in je potem seveda k prvemu zvezku morala izdati dopolnilne zvezke. Potem, mačehovsko se je obnašala do Grundrisse in tudi te je morala pregnati v dopolnilne zvezke. Napake, ki jih je napravila ta izdaja, so bile torej ideološkega značaja. Urednikom se določena dela niso zdela pravovernna, zato so jih izločili, kasneje pa se je v teh deželah kriterij spremenil in potreba po dopolnilnih zvezkih nakazuje, kako zelo so obžalovali svojo predhodno, od določenega dogmatizma diktirano odločitev. Takšne napake naša izdaja prav zagotovo ne bo napravila, zakaj jugoslovanska socialistična revolucija je ustvarila popolnoma drugačno osnovo za odnos do dediščine klasikov marksizma. Na drugi strani pa omenjena izdaja dela še eno ideološko napako - namreč selektivno se obnaša tudi do del o nacionalni zgodovini, npr. do rokopisov o nacionalni zgodovini Nemčije, ali pa do ruske zgodovine. Naša izdaja bi prav tako bila lahko pred nevarnostjo, da bi proskribirali nekatera izredno kritična, včasih pa tudi krivična stališča, ki sta jih Marx in Engels izrekala o nacionalni zgodovini Slovencev, balkanskih narodov, jugoslovanskih narodov itd., kjer sta včasih res krivična, in bi ta stališča zato eliminirali iz izdaje. Tega naša izdaja ne sme storiti - ravno izhajajoč iz naše posebne izkušnje, iz bogate revolucionarne izkušnje jugoslovanske revolucije. Nobena ideološka ali pa siceršnja cenzurirajoča odločitev ne sme veljati za našo izdajo. Samoupravna družba predpostavlja polnoletnega bralca, ki bo znal presoditi na podlagi besedila in nujno potrebnih pripomočkov v aparatu, ali ima pred seboj teze s trajno veljavo, ali zgodovinsko pogojene, s časom določene in za tisti čas veljavne sodbe in presoje Marxa in Engelsa. Ni pa naloga urednikov, da bi izločali dele besedila ali

posamezne sestavke, članke in podobno, za katere menijo, da ne prikazujejo na primeren način naše nacionalne zgodovine. Takšen poseg je tuj samoupravni družbi in je tuj znanosti.

Slovenska temeljna izdaja Marxa in Engelsa bo torej obsegala vsa tista dela, ki so pomembna za razumevanje Marxovega in Engelsovega opusa, to pa je največja večina del. Obstoje seveda dela na robu Marxove in Engelsove ustvarjalnosti. Med takšnimi deli so pri Marxu denimo matematični rokopisi. O njih so mnenja med strokovnjaki precej deljena. Zato bo potrebna pred eventualnim prevodom v slovenščino diskusija o njihovem pomenu za razumevanje matematike, saj če je njihov pomen pretežno v zaokrožitvi razumevanja Marxovega duhovnega razvoja in snovanja, je morda zadosti, če od njih objavimo samo ta ali drugi odlomek. So namreč posamezni deli besedila, v katerih se Marx bolj ukvarja s filozofskimi in sploh teoretskimi vprašanji, druga pa so mnogo bolj strokovno obrnjena k matematiki. Presoja o teh delih besedila bo odločila, ali naj se celota uvrsti v našo izdajo ali ne. Tu pa bodo morali biti odločilno udeleženi slovenski matematiki. Nadaljnji problem pri izbiranju besedil predstavljajo besedila, ki so vzporednice, različice, se pravi vzporedne ubeseditve posamezne tematike. Tu gre včasih za časopisne članke, torej za članke, ki so npr. vzporedno izhajali v New York Daily Tribune in v drugih glasilih. Različici se včasih ločita samo v redkih posameznostih, včasih gre za večja odstopanja, včasih pa gre za različno tendenco lista, tako da je celo mogoče predpostavljati, da so uredniki iz Marxovega besedila izpustili določene pasaže, ali pa da je Marx iz besedila sam izločil te pasaže, da ne bi izpostavil celotnega teksta uredniškim škarjam. V enem primeru bi torej šlo za cenzuro, v drugem primeru za izogibanje tej cenzuri s pomočjo neke vrste samocenzure. Takšna besedila torej obstoje v dveh različicah,

in problem je pri izdaji često mogoče rešiti s tem, da jih uporabimo kot variante, skratka, da pokažemo s pomočjo aparata bodisi pod črto bodisi v dodatku na razlike med dvema besediloma in s tem vzpostavimo neko skupno besedilo, ki upošteva obe različici. V drugih primerih pa so razlike tolikšne, da je potrebna in umestna vzporedna izdaja. To je en tip besedil, pri katerih je umestna selekcija. Drugi tip, ki bo včasih narekoval selekcijo, so vzporednice rokopisov, npr. iz kritike politične ekonomije, kjer gre včasih res za majhne razlike, tu pa se odpira vprašanje, do kolikšne mere sme pri misli, ki je sama v tako ostrem in dolgotrajnem boju za svojo ubeseditev, uredniška roka karkoli reducirati. Na drugi strani pa s tem kolidira interes za krajšo in preglednejšo izdajo, in treba je najti primeren način, da se besedilo vendarle izda karseda koncizno. Se pravi, da se razločki med besedili pokažejo na kar najbolj pregleden način. Kateri način bo najbolj pregleden, je odvisno od primera do primera in bo terjalo uredniških odločitev sproti ob reševanju teh vprašanj. Vnaprejšnjega, enkrat za vselej danega odgovora razumljivo ni. Tretje področje, kjer so potrebni kriteriji izbire, so različne tiskane variante, dela, ki so doživela več izdaj. Lep primer je Antidühring s tremi knjižnimi izdajami in eno časopisno, katerim je treba priložiti še dve izvirni prvi izdaji Razvoja socializma od utopije do znanosti (francosko in nemško) in novo izvirno inačico - četrto nemško izdajo s pomembnimi dodatki, potem še predelave posameznih delov iz poglavja Teorija nasilja za brošuro, ki ni bila nikdar do kraja napisana, o vlogi nasilja v zgodovini; drug tak primer je Marxov Kapital, katerega izvirniki so prva nemška izdaja, francoska izdaja, druga nemška izdaja ter tretja in četrta nemška izdaja. Tu sta dve izdaji v Engelsovi verziji in kot vzporednica še angleška izdaja spet v Engelsovi verziji. Kako ravnati v tem primeru, kaj od tega obravnavati kot

integralna besedila, kaj od tega kot vzporednice, kaj umakniti v aparat, to je seveda stvar uredniške presoje, to je stvar odločitve urednikov. Gotovo ni možna integralna izdaja, tako da bi imeli prvi zvezek Kapitala v vseh teh oblikah tiskan vzporedno enega poleg drugega. Zagotovo je treba drugo, tretjo in četrto nemško izdajo obravnavati kot eno celoto, vprašanje je, kako določiti razmerje med prvo in drugo nemško izdajo ter med francosko in nemško izdajo. Kaj od tega spada v aparat, kaj od tega spada v vzporedno izdajo, bo odločitev, ki bo pripadla urednikom zvezka.

Iz vsega povedanega je razvidno, da je izdaja zasnovana avtonomno, se pravi, uprta na lastno znanstveno vednost, na lastno pamet, da ni v nobenem pomenu besede preprost prevzem tuje pameti, temveč da se samostojno spoprijema z vprašanji izdajanja. Njen namen je, da v celoti prikaže Marxovo in Engelsovo delo in da razvije aparat k temu delu, izhajajoč iz lastnega raziskovanja in poznavanja tujega raziskovanja; pri tem se nikjer ne zapira pred pozitivnimi dognanji, do katerih je prišla svetovna znanost, toda to svetovno znanost sprejema kot njen aktiven udeleženec - sprejeto kombinira z lastnimi dognanji in pri tem ves čas izhaja iz zgodovinske izkušnje in potreb prostora, v katerem delujemo, se pravi iz jugoslovanske in slovenske zgodovinske izkušnje in kulturne potrebe.

II.

Izbira predloge

Slovenska temeljna izdaja del Marxa in Engelsa bo ves čas izhajala iz najboljše dostopne tekstovne predloge. Kjer bo le mogoče, bo za to tekstovno predlogo vzela izdajo besedila MEGA². Za to govori kvaliteta MEGA², ki jo skupaj

izdajata moskovski in vzhodnoberlinski Inštitut marksizma-leninizma in katere odlika je vzorno pripravljeno besedilo Marxovih in Engelsovih tiskov in rokopisov, z upoštevanjem vseh znanih variant. To je zlasti pomembno pri rokopisih, ki se hranijo v dveh velikih svetovnih inštitutih: v Moskvi in Amsterdamu. MEGA² je delana po rokopisih oz. fotokopijah rokopisov in po prvotiskih, oz. sicer ohranjenih tiskih, ki jih je mogoče šteti za priče izvirnega Marxovega in Engelsovega besedila. Le redkih mest v rokopisu se izdajateljem ni posrečilo dešifrirati in le malokatera pripomba, kar jih je bilo doslej izrečenih na račun samega besedila izdaje MEGA², ima večjo težo. MEGA² pa seveda iz razumljivih razlogov ne more biti naš edini vir. Dosedaj je namreč izšlo še vse premalo zvezkov. Od skupno predvidenih okrog 100 zvezkov je pred nami le neznaten del. Tako so od prvega razdelka izdajatelji dosedaj izdali le prvi, 10. in 22. zvezek, od tretjega razdelka, ki obsega pisma, le tri zvezke, od četrtega razdelka, ki obsega ekscerpte, tudi le dva zvezka, edino v izdajanju kritike politične ekonomije je bera doslej nekoliko večja. To gre predvsem na račun velikega ekonomskega rokopisa Kritike politične ekonomije, nadaljevanja Zur Kritik, kjer so nanovo izšli tudi trije zvezki Teorij o presežni vrednosti. To je zdaj tretja verzija Teorij o presežni vrednosti (prva je v izdaji Kautskega). V celoti gledano, imamo pred seboj še le okrog deset zvezkov v več polzvezkih te impozantne izdaje.

Drugi pomemben vir naše izdaje bo prva MEGA, katere besedilo je pripravljeno skrbno, vendar še ne tako skrbno, kot v MEGA². Tretji vir naše izdaje bodo separatne znanstvene izdaje posameznih del. Te separatne izdaje temeljijo predvsem na uporabi rokopisnih fondov amsterdamskega Inštituta za socialno zgodovino, deloma pa tudi drugih virov. Kjer bo mogla, bo tudi naša izdaja sledila takšnim presenetljivim novim odkritjem, kakršno je bilo l. 1969 odkritje

ustanovnih dokumentov Zveze komunistov. Pri pripravi tekstov nam bodo prav tako koristno služili posamezni separatni tiski ali tiski v zbornikih, kakršni so bili v polpretekli dobi npr. zborniki Feltrinellijevega inštituta. V določeno pomoč so nam lahko tudi Karl Marx Werke, iz založbe Cotta, razni Marxovi teksti v založbi Campus in druga tekstnokritična besedila, medtem ko bo za našo izdajo korpus Marx-Engels Werke zelo koristen inventar in pomoč pri načrtovanju posameznih zvezkov. Marx-Engels Werke so namreč v pripravi samega besedila vendarle izdaja, ki je narejena po danes zastarelih kriterijih izdajanja. Če sprejmemo za osnovo kategorizacijo izdaj na znanstvene, študijske in bralne, potem šteje izdaja MEW ravno v kategorijo bralnih izdaj.

III.

Priprava izdaje, študije in aparat

Pregled vseh navedenih predlog kaže, da nobena od njih ne more biti docela zanesljiva predloga tudi za aparat. Vse te izdaje izhajajo iz drugačnih pogojev in iz drugih prostorov kot pa je naš. Zasledujejo drugačne cilje in se obračajo na svoje bralce z drugačnimi nameni, kot pa jih ima naša izdaja. Podobno je tudi s predgovori. Če vzamemo za primer prvo MEGA, je vse preveč prostora v predgovorih posvetila polemikam s socialno demokracijo in z drugimi avtorji, ki niso bili povezani s komunističnim gibanjem, pa so se vendarle raziskovalno ukvarjali z delom Marxa in Engelsam tako npr. zasledimo v predgovoru k enemu zvezku MEGA tudi ostro zavrnitev Gustava Mayerja, enega najboljših poznavalcev Engelsovega dela in življenja. MEGA² je že v svojem velikem predgovoru jasno načrtala namen izdaje, s tem ko je Marxa in Engelsa povezala prek Lenina, uporabljaje

nega kot vezni člen, s koncepcijo socialistične skupnosti držav, se pravi s koncepcijo, ki je za nas tuja in forsirana. Toda če so bili predgovori k zvezkom MEGA¹ kljub svoji dostikrat nefunkcionalni polemiki še vedno v temelju znanstveno zasnovani, so predgovori MEGA², še mnogo bolj pa predgovori MEW, zasnovani pedagoško, se pravi kot popularizacija nekega sprejetega stališča, ki naj velja za edino pravilno. Predgovor, kot si ga zamišljamo v naši izdaji, naj rabi pojasnjevanju okoliščin, navajanju nujno potrebnih spremljevalnih podatkov in znanstvenemu pojasnjevanju, zato naj bo tudi individualen in podpisan od avtorjev ali skupine avtorjev, ki za njegovo znanstveno težo nosijo vso odgovornost. Slovenska izdaja je zamišljena tako, da se uredniki in pisci uvodnih študij ne skrivajo za pleča nikakršne anonimne "redakcije". Argumenti, ki jih navajajo, predstavljajo tisti teren splošne veljavnosti in splošne sprejemljivosti, ki ga terja znanstveno zasnovana izdaja. Ker je predgovor v zvezku prostorno omejen in ni mogoče v njem razviti vse nujno potrebne znanstvene argumentacije in znanstvenega aparata, je to treba storiti na drugem mestu, se pravi, izdajanje kateregakoli besedila je navezano na lastno raziskovalno dejavnost in le v redkih primerih bo dovolj, če se samo opremo na že opravljene tuje ali jugoslovanske raziskave. Te raziskave, ki so potrebne, najbrž ne bodo raziskave celote, temveč bodo obdelave posameznih aspektov, ki so bili v dosedanjem raziskovalnem delu zanemarjeni. Uvodna študija bo torej rasla iz razčlenjenega lastnega raziskovanja in upoštevanja dosežkov tujega in jugoslovanskega raziskovanja danega področja. Določena bo, kot rečeno, z obsegom, bo torej racionalna, obenem pa bo opozarjala na temeljna teoretska vprašanja, ki se v delu odpirajo, in na nekatero najpomembnejšo literaturo, ki je k danemu vprašanju nastala, je dostopna in je za njegovo proučevanje temeljna. V prej omenjenih raziskavah posameznih problemov pa vi-

dimo enega od izredno pomembnih "stranskih" dosežkov pripravljanja temeljne slovenske izdaje del Marxa in Engelsa.

Druga bistvena sestavina aparata so opombe. Pri pravi opomb se prav tako ne bomo mogli izključno opreti na že opravljeno delo. Nekatere dosedanje izdaje imajo opombe zelo pomanjkljive. Toda tudi velike znanstvene izdaje, kakršna je MEGA², nas v aparatu puščajo praznih rok. Zlasti pa neredko v aparatu vnašajo svoj posebni zorni kot, določen s prostorom in časom te izdaje same in so mačehovske do zvez, ki posebno zanimajo nas, v tem prostoru in v tem času. Tipičen primer takega mačehovskega obravnavanja je obdelava Nemške kmečke vojne v lo. zvezku prvega razdelka MEGA², se pravi dela, v katerem Engels postavlja tudi spomenik upornim slovenskim kmetom. Iz aparata je razvidno, da izdajateljji celo niso razpolagali s primernim poznavanjem naše nacionalne zgodovine. Opombe k tekstu torej kažejo na zgodovinsko določen odnos, odnos izdajateljjev, ki jih določa drugačna zgodovinska pozicija in politična odločitve, ki se razlikuje od naše, torej od odločitve za samoupravno socialistično družbo. Takšne razlike se v družbenih znanostih kažejo skozi različne šole, torej skozi drugačno obravnavo zgodovinskih dejstev, drugačno stališče do razhajanj v delavskem gibanju, sporov in spopadov o teoretskih vprašanjih, teoretskih poudarkov v obravnavi posameznih vprašanj, in naposled celo v takšnih banalnih razločkih, kot so razločki v pisanju krajevnih imen. Povsod obstojijo uveljavljene doktrine, uveljavljene šole; strokovni spori v družbenih znanostih so sicer strokovni spori kot v vsaki znanosti, toda obenem tudi idejni spori, v katerih se izraža različnost družbenih praks, ki so za podlago. V bralnih izdajah, kakršna so MEW, so takšne težave še bolj očitne kakor v znanstveni izdaji MEGA². Pripombe k tekstu so polne tudi kvalificirajočih izjav, kot npr. "delo to in to je izredno pomembno delo Karla Marxa in Friedricha Engelsa itd.", tudi to je sestavina sloga, kateremu se bo naša izdaja izogibala.

K aparatu štejejo tudi stvarna in osebna kazala.

Osebna kazala vsebujejo v mnogih izdajah preveč kvalificirajočih pridevnikov, ki se nanašajo na negativno ali domnevno negativno vlogo posameznih avtorjev v tedanjem ali kasnejšem obdobju. V naši izdaji bomo skušali doseči hladen znanstveni ton in vrednotenje prepustili bralcu.

V stvarnih kazalih povojnega obdobja se je uveljavil način obravnave, ki za nas ne more biti sprejemljiv. Izdajatelji zbranih in izbranih del klasikov uporabljajo svoj kategorialni aparat in svojo terminologijo, ki se ne ujema s terminologijo in kategorialnim aparatom obravnavanih avtorjev. Zato skozi stvarno kazalo imputirajo avtorjem, v našem primeru Marxu in Engelsu, svoja posebna stališča. Namen izdajateljev slovenske izdaje je ostati v izrazju, v kategorijah, zvest izrazju in kategorijam Marxa in Engelsa in ne vnašati kakih svojih znanstvenih artefaktov na mesto kategorij Marxa in Engelsa. Če spet vzamemo za primer MEGA² in njen 10. zvezek 1. razdelka, potem najdemo v stvarnem kazalu geslo "ideologija", ki se sploh ne pokriva s tistimi mesti, na katerih Marx in Engels govorita o ideologiji, kot ta pojem razumeta sama, temveč nasprotno, s konteksti, v katerih izdajatelji vidijo opredelitev ideologije, tako kot jo razumejo oni. S tem vnašajo kasnejši pojem, in to precej poenostavljen kasnejši pojem, namesto Marxovega pojma. Geslo ideologija je v tem zvezku razčlenjeno takole: "meščanska ideologija in njene osnove", str. 618-620. "Proletarska, socialistična ideologija in njene osnove", str. 626, 620. Če pa pogledamo tista mesta, na katerih Marx in Engels izrecno govorita o ideologiji, kajti na nobenem od prej navedenih mest besede ideologija ne uporabljata in je ne moreta uporabljati, zaradi tega, ker je njun pojem drugačen od prej navedenega, če si torej sami poiščemo mesta, na katerih Marx in Engels sama govorita o ideologiji, so to denimo naslednja: str. 120, 154, 164, 180, 191-192, 200, 306-307, 371, 372, 378, 458, 507-510, 525 in 619. 619

bi bilo edino mesto, ki bi ga lahko odkrili po stvarnem kazalu MEGA² v navezavi na angleški prevod Komunističnega manifesta. Očitno torej aparat za nas ne more biti zanesljiv, temveč je treba z veliko mero kritičnosti in z lastnim delom ustvariti aparat, ki bo primeren naši izdaji.

IV.

Obseg in členitev izdaje

Kar je bilo povedano v prejšnjih razdelkih, velja za vsako sodobno slovensko izdajo: celo če bi sprejeli princip kake že obstoječe izdaje, ga torej prevzeli in rahlo adaptirali, bi morali pri izdelavi aparata upoštevati gornja načela. Toda načrt slovenske temeljne izdaje hoče biti dosleden tudi v izdelavi vsebinskega načela členitve. Videli smo, da so dosedanje izdaje, začenši z MEGA¹ in prvo rusko, izvzele en kompleks iz kronološkega reda, namreč pripravljala dela za Kapital in Kapital. Tu se je izkazalo za upravičeno, zakaj s tem je celota kritike politične ekonomije, oz. tistega kosa kritike politične ekonomije, ki se neposredno navezuje na Kapital, postala povezana, sklenjena, dobila preglednost. Toda kritika politične ekonomije, vezana na Kapital, ni edini lok Marxovega in Engelsovega raziskovanja. Obstojijo tudi drugi kompleksi. Obstojijo kompleksi, ki so časovno pred pripravljalnimi deli za Kapital in Kapitalom, ali pa tečejo z njim vzporedno in so vendarle neko sklenjeno raziskovanje. Tudi ti terjajo sklenjeno izdajo, se pravi izdajo v kontekstu. Zato se kot logičen razpored raziskovalnih del Marxa in Engelsa ponuja naslednji: združitev Disertacije in pripravljalnih del za Disertacijo, Kritike Heglovega državnega prava, Pariških rokopisov s pripravljalnimi deli za kritiko politike in ekonomije, Položaja delavskega razreda v Angliji, vmesnih ekonomskih spi-

sov zgodnjih 50-tih let, Grundrissov, Zur Kritik, velikega zvezka Kritike politične ekonomije, Kapitala, pa tudi raziskovanj o praskupnosti in o t.im. azijskem produkcijskem načinu, skupaj z Marxovo Morganovo kritiko, kar je Engels napisal o Morganu, torej navezave na Morgana v Izvoru družine, privatne lastnine in države. Prav tako pa je posebno mesto treba dodeliti v tem okviru velikim Engelsovim rokopisom iz naravoslovja, morda v povezavi z Marxovimi matematičnimi rokopisi. Na ta sklop se navezuje drugi sklop, ki je časovno z njim močno povezan, to so najprej velike teoretske polemike, polemike mladega Engelsa, Sveta družina, Nemška ideologija in Beda filozofije, Veliki možje eksila in druga s tem zvezana dela, Gospod Vogt, Antidühring, Ludwig Feuerbach, Anti-Brentano in naposled tudi Marxove kritične pripombe k Wagnerju in drugo. To so dela, ki so med seboj povezana. Na to se navezujejo zgodovinska raziskovanja, kot npr. Kmečka vojna, Revolucija in kotrarevolucija, Razredni boj, 18. brumaire, študija o Poljskem in Irskem vprašanju, spisi o Rusiji in drugo. Potem je tu cel kompleks vojaških spisov in s tem se že počasi nakazuje tudi drugi nadaljnji kompleks del Marxa in Engelsa, namreč del, ki se direktno navezujejo na prakso delavskega gibanja. Med temi deli so tako spisi, ki pojasnjujejo teoretske komplekse, mezdno delo, mezda, svobodna trgovina, cena in profit, razvoj socializma v okviru znanosti, teorija nasilja, stanovanjsko vprašanje, portreti velikih revolucionarjev in aktivistov delavskega gibanja, recimo Engelsovi portreti Marxa, recenzije Marxa, Engelsov portret Wolffa, Weertha, Schorlemmerja, prav posebej izpostavljeno mesto imajo programi in dokumenti političnega boja: programski dokumenti Zveze komunistov, programski dokumenti in polemike, poslanice in drugi dokumenti I. internacionale, cirkularji, pisma in drugo, ne osebna pisma, temveč pisma stranki - nemški socialni demokraciji - osebni dokumenti

Marxa in Engelsa v zvezi z delavskim gibanjem, Engelsovi dokumenti oz. Engelsovi javni nastopi v zvezi z II. internacionalo, govori, izjave, javna pisma, drugi dokumenti boja, intervjuji. To je seveda spet kompleks, ki terja posebno obravnavo v lastni povezavi. Potem je tu veliki kompleks publicistike. V tem kompleksu publicistike zajemajo nekatera glasila, ki sta jih ustvarila Marx in Engels sama, tako npr. Neue Rheinische Zeitung, neko posebno celoto. Čisto posebna velika celota so spisi, ki jih je Marx prispeval v New York Daily Tribune, potem varioral v Neue Oder Zeitung in z dodatki ali kako drugače formulirane objavljaj v People's Paper, potem so tu drugi prispevki v delavskem tisku I. internacionale, nemške socialdemokratske stranke, drugih socialističnih strank in v glasilih II. internacionale. To je tisti del izdaje, ki bi ga bilo potrebno obravnavati drugače, kot pa je bila praksa dosedanjih izdaj. V nasprotju z dosedanjimi izjavami bi se bilo tu treba približati obliki tematskih zbornikov. Se pravi, povzeti v naši izdaji, v tistem delu korespondence, ki se nanaša na politična vprašanja, razvoj delavskega gibanja itd. bistvene poteze tistih zbornikov, ki jih poznamo tudi iz mednarodnih publikacij, npr. ameriška korespondenca, ruska korespondenca, italijanska korespondenca, španska korespondenca, francoska korespondenca, avstrijska in avstro-ogrška korespondenca, korespondenca z drugimi državnimi tvorbami, ki obsegajo jugoslovanske narode, in ločeno od tega obravnavati družinska pisma, npr. Engelsovo dopisovanje z bratom, sestro, Marxovo dopisovanje s sorodniki, ki preprosto ima drug značaj, prav tako pa izvzeti, tako kot je to že bilo storjeno v prejšnjih izdajah, korespondenco med Marxom in Engelsom, se pravi njuno 40-letno izmenjavo mnenj, iz snopa korespondence s tretjimi osebami.

Sklepni del izdaje bi moral obsegati naslednje elemente: kronika delovanja, dokumenti življenja in dela, nepo-

sredna pričevanja o Marxu in Engelsu, spominska in podobna, potem Marx in Engels v očeh Slovencev, se pravi recepcija, vplivi in odmevi v obdobju od 1848 do našega časa. Naposled bibliografija del Marxa in Engelsa v slovenščini od začetka do trenutka dokončanja predložene izdaje.

Tako koncipirana izdaja bo napolnila nekaj več kot 50 zvezkov in bo lahko že med nastajanjem uporabna za študijsko delo in za popularizacijo del Marxa in Engelsa. Na njej bodo temeljile manj zahtevne izdaje, se pravi izdaje, ki bodo poenostavile besedilo, razni tematski zborniki in podobno. Tako koncipirana izdaja ima nekatere odločilne prednosti. Prva je ta, da vsak njen zvezek, od platnic do platnic, predstavlja celoto. Ves je posvečen določeni temi, bodisi da obsega dokumente delavskega gibanja, oz. Marxove in Engelsove udeležbe v njem, ali pa zgodovinsko analizo, ali pa žurnalistične posege Marxa in Engelsa. V vsakem primeru je to celota in ni sredi nje zakopano nekaj drugega. V tej celoti se sicer obravnavajo različna vprašanja in različne teme, vendar pa je ta celota sama v sebi smiselna. Zato imajo posebno vrednost tudi posamezni zvezki takšne izdaje. Posamezni zvezki takšne izdaje lahko imajo tudi različno naklado. Če se pokaže velik interes točno po enem zvezku, je zelo smiselna dodatna naklada, obenem pa je mogoče ob pripravi vsakega zvezka angažirati ekipo strokovnjakov, ki je medsebojno koordinirana, se pravi, v celoti dela na pripravi določene tematike. Prav taki zvezki prihajajo na posebno oblikovan knjižni trg; slovenski knjižni trg ima, kot vemo, nekatere posebne zakonitosti: glede na majhnost naklad so slovenske knjige druga od druge močno odvisne. Tako zastavljena izdaja pa omogoča, da se tempo priprav načrtuje tudi glede na potrebe knjižnega trga, se pravi na posebno aktualnost določene tematike, ki seveda ni kaka po sili aktualnost, temveč je znanstvena, strokovna in včasih tudi politično-teoretska aktualnost.

Tekstološki prijem

V prejšnjih razdelkih je bilo povedano, katero tekstovno predlogo ocenjujemo kot najboljšo in se bomo po njej ravnali, kadar bo le mogoče. Druge predloge bomo uporabljali samo takrat, kadar nam ta predloga ne bo na voljo. Vendar pa bi bilo preveč ambiciozno, če bi hotela slovenska temeljna izdaja prevzeti ves aparat variant, ki ga druga MEGA vsebuje. Zato bo ustrezneje, če bo slovenska izdaja prevzela (to se nanaša zlasti na rokopise) samo tiste variante, ki pomagajo razumeti oblikovanje misli, ne pa vseh tistih drobnih začetkov in znotrajtekstovnih sprememb, ki so za to razumevanje manjšega pomena. Do kolikšne mere bodo variante sprejete, je odvisno od narave teksta in do določene mere prepuščamo tudi presoji urednika ustreznega zvezka. Na podlagi vsega bogastva variant in sprotnih popravkov, ki ga vsebuje aparat MEGA², bo mogoče pripraviti smiseln izbor zaključenih ali pomembnih variant za uporabo pod črto glavnega teksta, saj je za uporabnika, na katerega mislimo, gotovo ta oblika prezentiranja variant ugodnejša od one, ki jo uporablja sama MEGA², namreč v dodatku v aparatu zvezku. Variante so po naši presoji bistven element sprotnega spremljanja teksta in je prav, če so predstavljene skupaj, to je na istem mestu kot glavni tekst. Ker pa so sama Marxova in Engelsova besedila, zlasti rokopisna, med seboj kar precej različna, se bo iz te različnosti podajalo tudi do določene mere različno obravnavanje posebnosti teh rokopisov. Rokopis Nemške ideologije ima npr. drugačen značaj in tudi drugačno podobo, kot pa rokopis Grundrisse. Zato bo tudi prezentacija v naši izdaji morala upoštevati te posebnosti. Analogno kot rokopisne variante bo treba obravnavati tudi razločke med tiski, prvimi

in drugimi izdajami raznih del. Zlasti pomembne razločke poznamo pri Kapitalu, tu pa so razločki tolikšni, da bo najverjetneje treba obravnavati prvi zvezek Kapitala kot vzporedne ubeseditve in jih kot takšne delno ali v celoti tudi vzporedno tiskati. Pomembne so tudi razlike med francosko in drugo nemško verzijo Kapitala, ne samo med prvo nemško in francoski ali pa prvo in drugo nemško. Nekatere formulacije francoske izdaje Kapitala so precej drugačne od formulacij nemške izdaje, tako npr. tudi večkrat citirano mesto o povezovanju proizvodnega dela in izobraževanja, ki ima v francoskem besedilu bistveno drugačne poudarke.

Karseda skrbna priprava besedila bo torej omogočila ugotavljanje pomembnih teoretskih stališč, primerjavo različnih formulacij, ki šele vse skupaj sestavljajo celoto. S tem šele bodo Marxova in Engelsova dela za našega bralca resnično zaživel, saj se bodo s svojim notranjim razvojem izkazovala kot dialektični spoprijem z raziskovalnim predmetom in ne bodo zavajala k napačnim načinom svoje prezentacije, k takšnemu ali drugačnemu dogmatiziranju.

Kar se tiče prevajanja, je seveda samoumevno, da bo prevod maksimalno zvest izvirniku. Zvest tudi v primerih, ko Marx in Engels v pismih ali pa v rikopisih uporabljata izraze skatološke ali obscene narave. Tudi v takšnih primerih mora biti prevod zvest izvirniku in najti slovensko ustreznico. Citatne zveze in besede, kot tudi navajanje vseh podatkov, ki terjajo pojasnitve, dobivajo svojo razlago v aparatu. Redakcijski posegi v besedilo smejo biti minimalni in morajo biti vedno izkazani na standardni način, se pravi, vse redakcijski pojasnilni stavki pri okrnjenih besedilih morajo biti izkazani v oglatih oklepajih, vsa redakcijska polnjenja lakun prav tako, podobno velja za vse redakcijske konjektуре, iz predlog prevzemamo tudi vse kontrole citatov in izpustitve v citatih označimo na standardni način, se pravi z oklepaji in pikami, dokumentiramo tu-

di vse razlike med Marxovimi oz. Engelsovimi citati in citiranimi mesti, ki so pomembne tudi še potem, ko je tekst preveden.

